

بسم الله الرحمن الرحيم

ابن ولید قمی

إِبْنُ وَلِيدٍ قُمِّي، ابوجعفر محمد بن حسن بن احمد (د ۳۴۳ ق / ۹۵۴ م)، محدث و فقیه امامی. تاریخ ولادت وی معلوم نیست، ولی از آنجا که از محمد بن حسن صفار (د ۲۹۰ ق) بسیار روایت کرده (به عنوان نمونه، نک: ابن بابویه، «مشيخة»، ۴۳۴) و از سوی دیگر به قرینه عدم روایت مستقیم وی از احمد بن ابی عبدالله برقی (د ۲۸۰ ق) و احمد بن محمد بن عیسی اشعری (د ۲۸۰ ق به بعد) می توان ولادت او را در حدود ۲۷۰ ق تخمین زد. از جزئیات زندگی وی نیز چیزی نمی دانیم، اما باتوجه به عبارت نجاشی (ص ۳۸۳) که او را «شیخ القمیین ...» نامیده است و با بررسی مشایخ و شاگردان وی می توان نتیجه گرفت که ابن ولید زندگی خود را عمدتاً در قم گذرانده است. سعد بن عبدالله اشعری، احمد بن ادریس قمی، عبدالله بن جعفر حمیری، محمد بن یحیی عطار، محمد بن ابی القاسم ماجیلویه و علی بن ابراهیم قمی از جمله مشایخ او بوده اند (ابن بابویه، الخصال، ۲۱، «مشيخة»، ۵۱۵؛ نجاشی، ۸؛ طوسی، الفهرست، ۷۶، ۸۹، ۱۰۲). معروفترین کسانی که از وی روایت کرده اند، محمد بن علی ابن بابویه، ابن ابی جید، احمد بن شاذان، جعفر ابن قولویه، ابن داوود قمی و سلامه بن محمد ارزنی شایان ذکرند (ابن قولویه، ۱۵، جم؛ ابن بابویه، همانجا؛ ابن شاذان، ۹۷؛ نجاشی، ۶۰، ۱۹۲؛ طوسی، همان، ۱۵۶). هارون بن موسی تلکبری نیز با مکتبه از ابن ولید اجازه روایت گرفته است (طوسی، الرجال، ۴۹۵؛ دلائل الامامة، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۸۷). در منابع رجالی بر وثاقت و تبحر وی در حدیث، فقه و رجال تأکید شده است (نک: نجاشی، ۳۸۳؛ طوسی، الرجال، الفهرست، همانجا؛ ابن داوود، ۳۸۳-۳۸۴؛ به نقل از ابن غضائری). ظاهراً ابن ولید دارای روش خاص در جرح و تعدیل رجال و نقد احادیث بوده و از روایت برخی از احادیث و کتب روایی به جهت «موضوع» دانستن آنها یا جهات دیگر خودداری می ورزیده است (نک: نجاشی، ۳۲۹، ۳۵۴، ۳۷۳؛ طوسی، همان، ۷۱، ۷۶، ۱۴۳، ۱۴۶).

ابن ولید درباره «غلو» دارای آراء و نظرات خاصی بوده است. او مفهوم غلو را تا آنجا گسترش می داد که حتی اعتقاد به عدم وقوع سهو از نبی و امام را از نخستین درجات غلو می شمرد (ابن بابویه، فقیه، ۱ / ۳۶۰؛ مفید، «تصحیح الاعتقاد»، ۶۳-۶۶). از اینکه ابن ولید روایات مرسل را در نوادر الحکمة نپذیرفته (نک: نجاشی، ۳۴۸؛ طوسی، همان، ۱۴۵)، شاید برآید که وی در این باره به «اصالة العدالة» قائل نبوده است. اینکه آیا ابن ولید خود اینگونه نظرات را در قم رواج داده یا آن را از پیشینیان گرفته بوده، قابل مطالعه است، ولی به هر حال برخی از قبیان همانند ابن بابویه و حتی در مواردی برخی از عراقیان چون ابن نوح سیرافی، شیخ طوسی و نجاشی در جرح و تعدیل روات از او پیروی نموده اند (نک: ابن بابویه، همان، ۲ / ۹۰-۹۱؛ نجاشی، ۳۱۶، ۳۲۹، ۳۴۸؛ قس: ۷۷، ۳۳۳؛ طوسی، الرجال، ۴۴۷، ۴۶۹، الفهرست، همانجا). ابن ولید فرزندی به نام ابوالحسن احمد داشته که از پدر روایت کرده و مفید، غضائری و ابن عبدون نیز از او روایت کرده اند (نک: مفید، الامالی، ۱، ۱۱-۱۲؛ طوسی، «مشيخة»، ۵۸، ۶۴-۶۵). احمد ظاهراً در بغداد اقامت داشته و چنانکه در داستان ابوبکر بغدادی - که ادعای نیابت امام زمان (ع) داشته - نقل شده، وی از جانب پدر و جماعتی دیگر در بصره نیز حاضر می شده است (نک: همو، الغيبة، ۲۵۵).

آثار

از ابن ولید ۳ اثر می شناسیم که هیچ یک اکنون در دست نیست: ۱. الجامع (ابن ندیم، ۲۷۹؛ نجاشی، ۳۸۳؛ طوسی، الفهرست، ۱۵۶). ابن بابویه در مقدمه فقیه (۱ / ۴) ضمن بر شمردن الجامع در شمار منابع کتاب خود، آن را از مراجع اصلی حدیث نزد

محدثین معرفی می‌کند و اگرچه در آثار ابن بابویه نام این کتاب به تصریح جز در موارد معدودی (مثلاً التوحید، ۲۲۶) نیامده، ولی بسیاری از روایات وی می‌تواند از این کتاب گرفته شده باشد. نسخه‌های الجامع تا سده ۷ ق / ۱۳ م و شاید مدتها پس از آن نیز وجود داشته است (نک: ابن طاووس، الاقبال، ۱۱، فرج المهموم، ۱۳۹؛ آقابزرگ، ۵ / ۲۹)؛ ۲. تفسیر القرآن (ابن ندیم، نجاشی، طوسی، همانجاها)؛ ۳. الفهرست، که مورد استفاده نجاشی در رجال (ص ۳۳، جم) و طوسی در الفهرست (جم) قرار گرفته است.

مآخذ

آقابزرگ، الذریعة، ابن بابویه، محمد بن علی، التوحید، به کوشش هاشم حسینی طهرانی، تهران، ۱۳۸۷ ق؛ همو، الخصال، به کوشش علی اکبر غفاری، تهران، ۱۳۸۹ ق؛ همو، فقیه من لایحضره الفقیه، به کوشش علی اکبر غفاری، تهران، ۱۳۹۰ ق؛ همو، «مشيخة»، همراه ج ۴ فقیه (نک: ابن بابویه، در همین مأخذ)؛ ابن داوود حلی، حسن بن علی، الرجال، به کوشش جلال الدین محدث، تهران، ۱۳۴۲ ش؛ ابن شاذان، احمد بن محمد، مائة منقبة، به کوشش نبیل رضا علوان، بیروت، ۱۴۰۹ ق؛ ابن طاووس، علی بن موسی، الاقبال، تهران، ۱۳۲۰ ق؛ همو، فرج المهموم، نجف، ۱۳۶۸ ق؛ ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، به کوشش عبدالحسین امینی، نجف، ۱۳۵۶ ق، ابن ندیم، الفهرست؛ دلائل الامامة، منسوب به ابن رستم طبری، نجف، ۱۳۸۳ ق؛ طوسی، محمد بن حسن، الرجال، به کوشش محمد صادق بحر العلوم، نجف، ۱۳۸۱ ق / ۱۹۶۱ م؛ همو، الغيبة، نجف، ۱۳۸۵ ق؛ همو، الفهرست، به کوشش محمد صادق بحر العلوم، نجف، کتابخانه مرتضویه؛ همو، «مشيخة»، همراه ج ۱۰، تهذیب الاحکام، به کوشش حسن موسوی خراسان، نجف، ۱۳۸۲ ق / ۱۹۶۳ م؛ مفید، محمد بن محمد، الامالی، به کوشش حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری، قم، ۱۴۰۳ ق؛ همو، «تصحیح الاعتقاد»، همراه اوائل المقالات، به کوشش زنجانی و چرندابی، تبریز، ۱۳۷۱ ق؛ نجاشی، احمد بن علی، الرجال، به کوشش موسی شبیری زنجانی، قم، ۱۴۰۷ ق.